

DETERMINANTY DOPRAVNÍ VÝCHOVY V DIDAKTICKÝCH TECHNOLOGIÍCH NA SOŠ A SOU

Mojmír STOJAN, Pavel PECINA

Abstrakt: Úroveň dopravní výchovy na středních školách jako součást strategického přístupu k prevenci dopravních nehod, zranění a usmrcení účastníků silničního provozu a všech následných zdravotních, sociálních, ekonomických a dalších škod a strádání nedosahuje dosud ani zdaleka žádoucí úrovně.

Pro oblast dopravní výchovy obsažené v kurikulu sledovaných typů středních škol jde o logickou konstrukci obsahu a cílů dopravní výchovy skloubených s obligatorním učivem, disponování kvalifikovanými a kompetenčními pedagogy, kteří si s takto vymezeným pojetím vědí rady, kteří ovládají racionální, emotivní i materiální technologie jejich prezentace, a o systém její soustavné evaluace účelu, efektu a inovace.

Klíčová slova: Dopravní výchova na středních odborných školách a učilištích, obsah, cíle, technologické prostředky

Úroveň dopravní výchovy na středních školách jako součást strategického přístupu k prevenci dopravních nehod, zranění a usmrcení účastníků silničního provozu a všech následných zdravotních, sociálních, ekonomických a dalších škod a strádání nedosahuje dosud ani zdaleka žádoucí úrovně. Důvodů, proč tomu tak je, je mnoho. Jedním z hlavních z nich je však pestré spektrum středních odborných škol a středních odborných učilišť v České republice, které charakterem a zaměřením jednotlivých vzdělávacích zařízení limituje nebo determinuje případný obsah a cíle dopravní výchovy, má-li se stát součástí jejich specifického učebního plánu. Jen pro rekapitulaci zde uvedme, že podle profesního zaměření tvoří tyto školy skupinu orientovanou na obory v oblasti obchodu, dále školy, zaměřené na obory v oblasti služeb, školy zaměřené na ekonomické obory, v neposlední řadě na školy různého technického zaměření a konečně ještě i na školy, které do žádné z těchto skupin nelze jednoznačně zařadit.

Už z tohoto pouze schematického roztřídění vyplývá, že skloubit organicky dopravní výchovu na středních školách s jejich profilem učebního plánu je velmi obtížné. Proto taky se žádný univerzální program dopravní výchovy, snadno implikovatelný či skloubitelný s profilovými nebo aplikovanými předměty pro různorodé střední odborné školy a učiliště, nevyskytuje. Tím se však blížíme k jednomu z největších systémových

paradoxů, když právě v těchto školách, kde by měla dopravní výchova na své základy z předchozích stupňů škol navazovat a prohlubováním poznatků a dosažených dopravních dovedností vycházet vsříci všeobecnému zájmu žáků těchto škol o získání řidičského průkazu, existuje pojednou v tomto směru výchovně-vzdělávací vakuum.

Zákonem č. 561/2004 Sb. o Rámcových vzdělávacích programech dostaly jednotlivé školy šanci upravit své vzdělávací programy vlastní, případně regionálně profilované potřebě. Tak se i školám, které nemají z titulu svého zaměření přirozenou potřebu realizovat vlastní autoškolení, potažmo dopravní výchovu v širším pojetí, dostalo možnosti nějakou specificky orientovanou výchovu pro koexistenci člověka s dopravou realizovat.

Z uvedeného vyplývá, že role a efektivita výuky dopravní výchovy na středních odborných školách a středních odborných učilištích s sebou nese především problémy spojené s vytipováním a stanovením příslušných témat, forem a metod, adekvátních adresátovi. Řada pramenů teoretického charakteru uvádí, že systematická dopravní výchova představuje návaznost několika algoritmických etap:

- etapy teoretického poučení, jak jednotlivým dopravním prvkům, informacím a konečně i složitějším situacím rozumět,
- etapy výchovy schopností na dopravní situace adekvátně intelektuálně reagovat,
- etapy praktického výcviku korektního dopravního chování a dovedností (Stojan, 2007).

Ve výuce na středních odborných školách je možné dopravní výchovu realizovat implementací do jednotlivých všeobecně vzdělávacích předmětů (zejména matematika, fyzika a jiné), ale i do odborných předmětů podle jejich zaměření. Charakter mnoha středních odborných škol umožňuje zařazení tohoto předmětu jako povinně volitelného nebo alespoň nepovinného předmětu. Jsou to zejména technické školy, které mají zaměření na dopravu a opravy vozidel.

Pro oblast dopravní výchovy obsažené v kurikulu sledovaných typů středních škol jde o logickou konstrukci obsahu a cílů dopravní výchovy skloubených s obligatorním učivem, disponování kvalifikovanými a kompetentními pedagogy, kteří si s takto vymezeným pojetím vědí rady, kteří ovládají racionální, emotivní i materiální technologie jejich prezentace, a o systém její soustavné evaluace účelu, efektu a inovace. To vše je přece řešitelné!

Jádro učiva by měla a mohla tvořit především témata, která navazují na elementární poznatky získané na základní škole, a na úrovni dospívajícího člověka s relevantně rozvinutou psychickou i motorickou kvalitou jsou věnována kultivaci vlastností osobnosti, charakteru, mezilidských vztahů, včetně poznání a osvojení výchovných nástrojů. Další širokou oblast užitečného dopravně-výchovného rozvoje osobnosti mohou tvořit témata o postojích k životnímu prostředí, respektu k normám a platným zákonům, ke zdravému životnímu stylu, prevenci nehod a úrazů. Všeobecně užitečná by byla cvičení dovedností jednoduchých zákroků první pomoci, atd. Mezi dopravně ještě profilovějšími okruhy námětů pro některé typy škol mohou figurovat témata věnovaná např. problematice udržitelnosti dopravy, logistice, rozvoji dopravní techniky a vozidel, navigaci, robotice v dopravních prostředcích a elektronickým systémům vůbec. Pominout nelze ani nabídku témat o sociologických aspektech pozitiv a negativ dopravy, psychologii

dopravy, o stylech bezpečného chování v dopravě, nebo principech soudního inženýrství.

Možností je mnoho, praktických realizací málo. Proč?

Na tuto otázku nám mělo pomoci odpovědět výzkumné šetření, které jsme provedli ve spolupráci s frekventanty kombinovaného bakalářského studia učitelství praktického vyučování na pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v letech 2007 a 2008, kteří na středních školách dlouhodobě pracují jako učitelé praktického vyučování a učitelé odborného výcviku (dříve mistři). Základem provedené sondy bylo zpracování semestrální práce se zadáním – vytvořte projekt možnosti implementace dopravní výchovy do systému vzdělávací nebo mimoškolní práce na vaší škole.

Ukažme v následujícím vyhodnocení, k jakým názorům se respondenti přiklání:

Analýze bylo podrobeno celkem 103 semestrálních prací. Z tohoto počtu bylo 20 % prací vypracováno studenty, kteří mají střední odborné vzdělání technického směru a 80 % prací studenty, kteří mají střední odborné vzdělání se zaměřením na obchod a služby.

Postoje studentů k zařazení dopravní výchovy do výuky

Největší část respondentů (86,5 %) považuje za nejvhodnější zavést povinně volitelný nebo volitelný předmět zaměřený na danou problematiku. Menší část považuje za nejvhodnější implementovat tuto problematiku do ostatních předmětů, zejména všeobecně vzdělávacích (13,5 %). Jako nejvhodnější předměty pro implementaci dopravní výchovy jsou považovány následující všeobecně vzdělávací předměty: občanská výchova, matematika, český jazyk, cizí jazyk, tělesná výchova a informatika. Překvapivě pouze 2 % studentů navrhuje jako vhodný předmět fyziku. 1 % studentů navrhuje jako vhodné předměty psychologii, ekonomiku a ekologii.

Shrnutí: Je patrné, že převážná většina respondentů považuje za nejvhodnější zavést samostatný předmět zaměřený na problematiku dopravní výchovy, což je potěšitelné. Dále je evidentní, že ti respondenti, kteří preferují implementaci dopravní výchovy do ostatních předmětů, navrhuje jako vhodné předměty humanitního zaměření (jazyky, občanskou výchovu, psychologii) a matematiku. Překvapující je, že velmi malé procento respondentů navrhuje jako vhodný předmět fyziku. Fyziku navrhuje respondenti technického zaměření, což je logické.

Postoje studentů k vymezení cílů dopravní výchovy na SOŠ

Z odevzdaných prací respondentů výzkumného šetření je patrná snaha odpovědně formulovat cíle dopravní výchovy v rámci odborného vzdělávání na středních školách. Je potěšitelné, že při formulacích skutečně vycházejí z nových vzdělávacích dokumentů – Rámcových vzdělávacích programů pro odborné vzdělávání. Konkrétní cíle dopravní výchovy se u studentů prolínají v následujícím:

- Pochopit funkci dopravy, jako zákonem vymezeného systému.
- Formovat mravní vědomí a jednání při chůzi a jako cyklista v silničním provozu.

- Naučit mládež chovat se v dopravním prostředí bezpečně a tím výrazně snížit počet dopravních nehod.
- Uvědomovat si morální a právní odpovědnost chování a jednání každého účastníka silničního provozu.
- Zvládnout techniku chůze, jízdy na kole, jízdy na malém motocyklu.
- Prakticky zvládnout údržbu jízdního kola i malého motocyklu.
- Zvládnout taktiku chůze a jízdy v silničním provozu.
- Ovládat znalost technických podmínek dopravy.
- Osvojit si znalost jednání v případě dopravní nehody, poskytnout a přivolat první pomoc při dopravní nehodě.
- Pochopit také význam dopravní policie.
- Chápat dopravní provoz jako řízený systém s právními předpisy a zákonnými ustanoveními, které umí zároveň uplatňovat.
- Uvědoměle uplatňovat zásady účelného a bezpečného chování a jednání, aktivně přispívat k bezpečnosti provozu.
- Znat nebezpečné důsledky požívání alkoholu, některých léků a návykových látek.
- Znat negativní vlivy dopravy na životní prostředí a znát způsoby jeho ochrany.
- Znat obecné zásady předcházení dopravních nehod.
- Naučit se bezpečně ovládat řízení malého motocyklu.
- Odpovědnost za řízení motorového vozidla.

Shrnutí: Z definovaných výstupů (cílů) dopravní výchovy u jednotlivých respondentů je patrné, že zahrnují širší spektrum a nezaměřují se pouze na určitou oblast. Cíle jsou tedy formulovány relativně komplexně a zahrnují oblast teorie i praxe i širší souvislosti daného oboru.

Postoje studentů k formulaci obsahu dopravní výchovy na SOŠ

Konkrétní náplň předmětu Dopravní výchovy navrhuje 13 % studentů. Tito uvádí konkrétní tematický plán pro výuku tohoto předmětu. Ostatní studenti uvádí příklady využití obecných cílů a obsahu jiných vyučovacích předmětů pro potřeby dopravní výchovy (87 %). Z prací, které navrhují konkrétní osnovu předmětu je zřejmé, že obsah výuky dopravní výchovy se zaměřuje na následující hlavní témata:

- Úvod do předmětu (seznámení s cílem a obsahem předmětu, motivace).
- Historie automobilní techniky.
- Konstrukční části vozidla (motor, palivová soustava, převodovka, nápravy, soustava brzd, elektroinstalace, alternativní pohony automobilů).
- Vyhledávání o pohybu na pozemních komunikacích.
- První pomoc při dopravních nehodách.
- Psychologie v dopravě.
- Ekologie a doprava.
- Využití ICT v oblasti dopravy (mapy, trasy jízd apod.) – navigace.
- Evidence jízd při provozu vozidla – vyplňování stazek apod.
- Požární ochrana.
- Výcvik na trenažeru v autoškole.
- Testy pro získání řidičského oprávnění.

- Cvičné jízdy.
- Údržba automobilu.
- Závěr.

Pro začlenění prvků dopravní výchovy do ostatních předmětů uvádí studenti jako nejvhodnější předměty matematika, fyzika, český jazyk, cizí jazyk, občanská výchova, informační technologie, společenskovední základ, tělesná výchova, odborné předměty (elektronika, opravárenství) a také ekonomika, ekologie a psychologie.

V českém jazyce jsou uváděna vhodná následující témata:

- Mluvené útvary (popis, vypravování, telefonický rozhovor, ústní žádost).
- Psané útvary (popis, vypravování, zpráva, dopis, např. popis dopravní nehody, vypravování o tom, jak k dopravní nehodě došlo, zpráva o dopravní nehodě v tisku, zpráva vytvořená pro potřeby policie či jiného úřadu).
- Kontrolní diktáty a jazykové rozbory (možnost využití textů se zaměřením na dopravní problematiku).
- Odborný popis (např. popis automobilu).
- Popis pracovního postupu (např. výměna poškozené pneumatiky u jízdního kola).
- Kontrolní slohová práce (možnost zadání tématu slohové práce mimo jiné na dopravní problematiku).
- Základní útvary publicistického stylu (zpravodajství, komentář, reportáž, fejeton). Do výuky by mohla být zařazena například návštěva autoškoly či exkurze do jiné instituce zabývající se dopravou, na jejímž základě by žáci napsali zprávu, reportáž či fejeton.
- Komunikační proces (zvládnutí teoretických i praktických dovedností při komunikaci verbální, neverbální; zásady mluveného projevu – veřejného, soukromého, asertivita, spisovnost a nespisovnost vyjádření).
- Kontrolní slohová práce (reportáž, fejeton, referát).
- Kontrolní diktáty a jazykové rozbory (možnost zařazení textů s tematikou dopravy a dopravní výchovy).
- Administrativní styl a jeho útvary (úřední dopis, žádost, formulář, hlášení, např. formou projektového vyučování na vybrané téma z dopravní výchovy – žádost o vydání řidičského průkazu, hlášení pojišťovně o nehodě apod.).

V cizím jazyce jsou pro začlenění prvků dopravní výchovy navrhována následující témata:

- Gramatika (jazyková cvičení se zaměřením na problematiku dopravní výchovy).
- Slovní zásoba (auto a jeho součásti, typy aut, automobilista na cestách, automobilová nehoda, údržba vozu, autoservis, poruchy, benzínová pumpa, městská doprava, typy dopravních prostředků, zastávka, jízda tramvají, autobusem, zakoupení jízdenky, jízdní kolo a jeho části, silniční síť, letecká doprava – orientace na letišti).
- Realie (podání základní informace o dopravním systému fungujícím v dané zemi, upozornění na případné odlišnosti, např. Velká Británie – jízda vlevo, odlišná nejvyšší povolená rychlost u nás a v jiných zemích, čísla pro použití záchranného systému).

- Konverzační okruhy: Meeting people (pozdravy, navázání kontaktu, zahájení a ukončení rozhovoru, představování). Time off (volnočasové aktivity – jízda na kole, motocyklu, bruslích). Let's go away (cestování autem, letadlem, vlakem). Work, rest and play (volnočasové aktivity – jízda na kole, kolečkových bruslích). You need a holiday (cestování, druhy dopravních prostředků, městská hromadná doprava, řešení nehody či poruchy vozidla, řešení dalších problémových situací v souvislosti s jízdou dopravními prostředky). Different cultures (realie, odlišné zvyky, pokud jde o dopravu u nás a v zahraničí). The tourist trade (turismus, cestování, doprava, letiště, vlakové nádraží, MHD). Writing (napsání zprávy o nehodě, vyplňování formuláře v cizím jazyce). Technology (moderní dopravní prostředky, popis vozidla v cizím jazyce, popis poruchy, závady). Travelling abroad (cestování, doprava, hraní rolí – řešení různých situací).

V rámci procvičování komunikačních dovedností je možno doplnit jednotlivé aktivity takto:

Psaní – Napište zprávu o nehodě; Vyplňování formuláře v cizím jazyce.

Čtení – Porozumění textu s dopravní tematikou, Práce s textem; Články a zprávy z novin s tematikou dopravy.

Mluvení – Diskuse na téma; Vyjádřete se k uvedeným tvrzením; Hraní rolí – řešení situací – např. máte poruchu na vozidle, co uděláte; měli jste dopravní nehodu – vyřešte situaci s druhým řidičem.

Poslech – např. dialog řidiče a policisty při běžné dopravní kontrole na silnici.

Pro začlenění prvků dopravní výchovy do občanské výchovy jsou uváděna vhodná následující témata:

- Člověk v lidském společenství (asertivita při řízení, ohleduplnost k chodcům a ostatním účastníkům silničního provozu).

- Ochrana obyvatelstva – Integrovaný záchranný systém (IZS).

- Sociální komunikace (rodina, mezilidské vztahy).

- Občanská společnost.

- Člověk a právo.

- Trestní právo (trestní odpovědnost, tresty, trestní řád).

- Soukromé právo, občanské právo (povinnost občana svědčit, správní odpovědnost).

- Občanskoprávní řízení.

- Ochrana obyvatelstva (první pomoc).

- Civilní ochrana (krizové stavy a havárie, chování při dopravních nehodách, morální a zákonná povinnost poskytnout první pomoc při nehodě, kdy a jak přivolat záchrannou službu).

- První pomoc.

- Orgány integrovaného záchranného systému, signály a volání.

Pro zařazení problematiky dopravní výchovy do tělesné výchovy jsou uváděna následující témata:

- Cyklistiku se zaměřením na následující tematické okruhy: Pravidla silničního provozu (chodec, cyklista, motorista...). Dopravní značky a jejich význam (chodec, cyklista, motorista). Užívání jízdního kola při cestě do školy – povinné vybavení,

osvětlení, údržba, ochranné pomůcky. První pomoc (možno i okrajově vzhledem k předmětu Základy ekologie). Vliv alkoholu a omamných prostředků na řízení (nervový systém, svalstvo, krevní oběh).

- Pohybové hry a rozvoj smyslů.
- Sluchové hry.

Využití matematiky pro cíle dopravní výchovy lze podle studentů realizovat následujícími okruhy:

- Řešení logických příkladů.
- Příklady s dopravní tematikou.
- Pokusy s viditelností, brzdou dráhou.
- Statistika, pravděpodobnost.
- Vytváření časových rozvrhů.

Rozsáhlé možnosti zařazení dopravní výchovy umožňuje fyzika. Studenti navrhují vhodná následující témata:

- Kinematika (druhy pohybu vozidel, jízdních kol, bruslařů na kolečkových bruslích, vysvětlení důvodu nutnosti náklonu při jízdě zatáčkou na kole, motocyklu, bruslích).
- Dynamika (vliv kopce na jízdu na kole, vliv povrchu na jízdu na kole – jízda po silnici, po polnici, po poli).
- Elektrický proud (šetnost elektromotorů k životnímu prostředí, využití elektromotorů v praxi).
- Světlo a záření (důležitost osvětlení jízdního kola, odrazky, reflexní pruhy na oblečení, oslnění protijedoucím automobilem).
- Změny skupenství látek (zamrzání vody, tvorba náledí, podmrzáání mostů).

Dále studenti naznačují možnosti zařazení prvků dopravní výchovy do předmětu Informační a komunikační technologie. Navrhují následující témata:

- Základy práce v síti (seznámení žáků s internetovými vyhledávači, seznámení se stránkami dopravní prevence).
- Tabulkové kalkulátory – excel (výpočty dopravních statistik).

Shrnutí: Je patrné, že respondenti věnovali stanovení vhodného obsahu výuky velkou pozornost. 13 % respondentů navrhuje konkrétní náplň samostatného předmětu, 87 % uvádí konkrétní využití učiva pro potřeby dopravní výchovy v jednotlivých předmětech. Nejvíce námětů uvádí pro výuku českého jazyka a cizího jazyka (anglický). Dále potom podle množství námětů následuje občanská výchova, matematika, fyzika, tělesná výchova a informatika.

Postoje studentů k volbě výukových metod a forem pro výuku dopravní výchovy

Níže uvádíme souhrnný přehled respondenty navrhovaných prostředků výuky pro potřeby dopravní výchovy:

- Klasické výukové metody: slovní, názorně-demonstrační, dovednostně praktické.
- Hromadná (frontální) forma práce.
- Skupinová forma práce (skupiny, družstva), kruhová forma práce (cvičení na stanovištích), kruhový trénink.
- Samostatná, individuální forma práce partnerská (spolupráce žáků v dvoučlenných jednotkách).
- Učení v životních situacích.
- Činnostní vyučování – řešení praktických úkolů.
- Sociálně komunikativní aspekty učení – diskuse, dialog.
- Přednášky odborníků z řad Policie, ČČK, Záchraná služba, lékaři.
- Aktivní metody ve škole (dramatizace, simulace, skupinová práce a vzdělávací hry).
- Kampaně s angažovaností učitelů.
- Média pro mladé.
- Besedy, diskuze, exkurze.
- Akce přadané školou za pomoci žáků, kteří absolvovali kroužek dopravní výchova, na kterých by prezentovali svoje práce.
- Pořádání akcí na dopravním hřišti (soutěže, hry, jízda na kole dopravním hřištěm, dovednostní jízda na kole, odměnění vítězů soutěží).
- Pořádání dopravní olympiády (vědomostní soutěž s tematikou dopravní výchovy pro žáky školy, vyhlášení a odměnění vítěze).
- Projekty s dopravní tematikou.
- Zřízení učebny pro přespolní žáky, kteří přijíždějí do školy delší dobu před zahájením vyučování (v této učebně by se promítaly instruktážní filmy a klipy týkající se dopravy a žáci, kteří absolvovali kroužek dopravní výchovy by zde mohli prezentovat své práce a předávat zde získané informace).

Shrnutí: Z analýzy prací respondentů vyplývá, že pro potřeby výuky dopravní výchovy doporučují široké instrumentárium výukových metod a organizačních forem. V tomto se respondenti výrazně shodují. V souladu s postuláty nových vzdělávacích dokumentů zdůrazňují význam aktivity žáků a aktivizujících metod výuky. Dále je patrné, že upřednostňují kromě teoretické výuky v učebně zejména praktickou výuku na dopravním hřišti i jinde. Kladou také velký důraz na zapojení dalších orgánů do procesu výuky (záchranáři, policie, zdravotníci i jiné orgány).

DETERMINANTS OF TRAFFIC EDUCATION IN EDUCATIONAL TECHNOLOGY AT PROFESSIONAL SCHOOLS THIRD DEGREE

Abstract: The level of traffic education in secondary schools as part of a strategic approach to the prevention of accidents, injuries and the killing of road users and any subsequent health, social, economic and other damage and hardship does not reach so far as far from desirable levels. For the area of traffic education in the curriculum

of secondary schools this is the question of logical design of the content and objectives of traffic education combined with obligatory subject matter, dispose of qualified and competent teachers, they know how rational, emotional and with material technologies present this problem and they know systems of evaluation of the purpose, effect and innovation of transport education.

Keywords: traffic education at secondary technical schools and schools, the content, objectives, technological resources